

UOT: 663.1

TƏBİİ ŞƏRAİTDƏ BƏRK BUĞDA SORTLARININ QONUR PAS XƏSTƏLİYİNƏ QARŞI DAVAMLILIĞI

Z.A.ABDULOVA, L.N.MEHDİYEVA, A.Ş. İBRAHİMOV

Azərbaycan Elmi Tədqiqat Əkincilik İnstitutunun Abşeron zona təcrübə sahəsində 2015-2017-ci vegetasiya ilində apardığımız tədqiqatlar nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, sınaqdan keçirilən yoxlama sort sınağında olan bərk buğda sortları təbii sirayətlənmə fonunda qonur pas xəstəliyi ilə sirayətlənməmiş və ya zəif sirayətlənmişdir ki, bunlardan davamlı sortlar kimi seleksiya məqsədi üçün istifadə oluna bilər.

Açar sözlər: pionidispor, etsidispor, ureydospor, teleytospor, bazidiospor.

Son zamanlarda bir soxbuğda sort və növlərinin əksəriyyəti pas xəstəliyi və başqa xəstəliklərə qarşı davamsız olublar. Qonur pas xəstəliyinin zərəri bir sıra müəlliflər tərəfindən öyrənilmişdir. V.İ.Şevçenkonun (1) məlumatına görə qonur pas xəstəliyi 100% olduqda sud yetişkənliyi dövründə məhsuldarlıq ilin hava şəraitindən asılı olaraq 19-22% azalmışdır.

A.A.Şetikova – Rusakova (2) göstərir ki, sud yetişkənliyi dövründə Ukrayna taxıl sortunun 10% qonur pas xəstəliyi ilə yoluxması dənələrin xüsusi çəkisini 0,5% azaldır. A.J.Koknn (3) göstərir ki, qonur pas ilə zədələnmə nəticəsində bitki orqanizmində fizioloji dəyişiklik gedir, oksidləşdirici fermentlərin aktivliyi artır və bitkidə traspirasiyaprosesi qüvvətlənir ki, nəticədə məhsuldarlıq azalır.

P.P.Lukaşenko (4) müəyyən edib ki, Şimali Qafqaz zonası üçün qonur pas xəstəliyi davamlı sort yetişdirmək üçün qonur pas xəstəliyi davamlı buğda ilə davamsız sortu çarpazlaşdırmaq lazımdır. Belə çarpazlaşdırma zamanı birinci nəsilə bir qayda olaraq xəstəliyə davamsız sort dominantlıq edir, ikinci nəsilə isə bitkilərin 10-15%-i xəstəliyə davamlı olur ki, bunlardan daxəstəliyə davamlısını seçmək olar.

2016-2017-ci ildə Abşeronda Azərbaycan Elmi Tədqiqat Əkincilik İnstitutunun tədqiqat zonasında qoyulmuş təcrübələrdəki pitomniklərin (yoxlama sort sınağında olan nümunələr) qonur pas xəstəliyi ilə sirayətlənməsini müəyyən etmək üçün müşahidələr aparılmışdır. Bu tədqiqat işinin metodikası əvvəllər ADU-nun "Elmi əsərlər" jurnalının 2002, 29 nömrəsində göstərilmişdir. Tədqiqatlar nəticəsində aydın olmuşdur ki, qonur pas xəstəliyinin inkişafına təsir göstərən amil atmosfer çöküntülərinin miqdarı və düşmə vaxtıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqat yeri olan Abşeron rayonu dəniz səviyyəsindən 720m yüksəklikdə yerləşir, havanın orta illik temperaturu 8-10°C-dir. Kəçən ilin qışı soyuq keçmişdir

və şaxtali havalər 2016 –cı ilin oktyabr ayının üçüncü yarısından başlayaraq 2017-cı ilin aprel ayının ikinci yarısına qədər müşahidə edilmişdir. Temperaturun yüksəlməsi aprel ayından başlamışdır. Yoxlama pitomnik sınağında olan nümunələrin qonur pas xəstəliyinə qarşı davamlılığı (bərk buğdalar üçün 2017-ci il) cədvəl 1-də verilmişdir.

Cədvəl 1.

№-si	Kataloq	Nümunələr	Qonur pas sirayətlənmə	
			İntensiv	%
1	070	Serulesens x Eritromelan	7,70	17,50
2	056	J. Leukurum Akkerman	4,29	15,15
3	112	Bahar x sərbəst tozlanmamış	0,00	0
4	047/1	Niqroqlümaseum x Eritromelan	5,23	14,28
5	047/1	"-----"	4,52	11,42
6	042	Şərq x Leukomelan	1,45	7,50
7	075	Leukomelan x Durum.T	2,40	8,88
8	047/2	Niqroqlümaseum x Eritromelan	2,96	8,88
9	035	Leukomelan/Tunis/x hordeiforme	6,66	16,66
10	81	Durum x Şərq	2,66	800
11	St	Şərq	2,50	7,5
12	047/6	Niqroqlümaseum x Eritromelan	8,12	22,5
13	054	J. Leukurum x Eritlomelan	3,00	6,00
14	081/5	Durum x Şərq	3,05	10,00
15	078	Melyanonus x Serulesens	2,50	10,00
16	MI	Aran dənə	3,33	12,00
17	M3/2	Aran dənə x hordemforme	7,29	12,50
18	M3/3	"-----"	0,00	0
19	047	Niqroqlümaseum x Eritromelan	2,08	12,50
20	048/1	Turqidium/Etiopii/x ağbuğda N-13	4,16	10,00
21	St	Şərq	1,38	16,66
22	7	Apulikum x Durum T.Leukurum	6,42	14,28
23	042	Şərq x Leukurumomelin	4,16	20,00
24	054	J.Leukurum x Eritlomelan	0	0
25	059	oidrid x Leukurum/x/hor.x Ağbuğda 13	7,22	20,00
26	047	Niqroqlümaseum x Eritromelan	3,75	22,5
27	086	hordemformex bezostaya-I	4,07	13,33
28	0198	hordemf.-Mursiyenze x Leukomelan	3,33	13,33

Vegetasiya ilində aparılan tədqiqat nəticəsində aydın olmuşdur ki, xəstəliyin ilk inkişafı əsasən iyun ayının ikinci ongunlüyünün sonunda başlamışdır ki, bu da taxılın mum yetişmə qabağı dövrünə təsadüf edir.

Xəstəliyin əmələ gəlməsi ilə tam yetişmə arasında olan dövrdə cəmi 3 dəfə yağış yağmış, 18 mm atmosfer çöküntüsü olmuşdur. Nəticədə xəstəliyin güclü inkişaf etməsi üçün heç bir əlverişli şərait olmamışdır.

Müşahidələr göstərmişdir ki, 2016-cı vegetasiya ilində Abşeron təcrübə zonasında sınaqdan keçirilən hibridlər (yoxlama sort sınağında olan nümunələr) qonur pas xəstəliyi ilə zəif sirayətlənmişdir. Məs: ilkin sort sınağında olan hibridlərin xəstəliyə davamlılığının öyrənilməsi nəticəsində məlum olmuşdur ki, tədqiq olunan 16 hibriddən 7-si müstəsna olmaqla yerdə qalan hibridlər (048-Turqidium), Efiopiy/x Ağbuğda, 048/I-Turqidium/Efiopiy/x Ağbuğda 13,054-j. Leukurum x Eritromelan, 056-j, Leukurum-98, x Akkerman 042/4-Şərq x Leykomelan /Tunis/, 055-j. Leukurum x-j. x Leukurum-98, 078/2-Meljanonus x Serulesens, 087-hordeiforme x Leukumelan və s./qonur pas xəstəliyinə tutulmuşdur.

Yoxlama sort sınağında olan hibridlərin qonur pas xəstəliyinə qarşı davamlılığının müşahidəsi nəticəsində məlum olmuşdur ki, 070-Serulesens x Eritromelan, 056-j. Leukurum x Akkerman, 047/1 Niqrolumaseum x Eritomean, 047/1 Niqrolumasum x Eritromelan 042-Şərq x Leukumelan /075-Leukumelan x Durum x Şərq, st-Şərq, 059-/hordeiforme x Leukumelan /x hordeiforme, * Ağbuğda 13/061- Leukumelan hibridləri bu xəstəliklə sirayətlənmiş və xəstəliyin intensivliyi 8.12-dən yüksək olmamışdır. Aydın olmuşdur ki, sınaqdan keçirilən 28-hibriddən beşində /0112-Bahar, M3/3 Arandəni x hordeiforme, 054-j. Leukurum x Eritromelan, 075-Leukumelan x Durum, 078-Meljanonus x Serulesens Meljanonus/ bu xəstəliyə təsadüf edilməmişdir.

Yoxlama sort sınağında olan hibridlərin bərk sürmə xəstəliyinə qarşı davamlılığının öyrənilməsi göstərdi ki, 056-j. Leukurum x Akkerman, 047/1- Niqrolumaseum x Eritromelan, 047/2 -niqrolumaseum x Eritromelan, 047/6- Niqrolumaseum x Eritromelan, Miarandəni, st-

Şərq, 047 Niqrolumaseum x Eritromelan, 075 Leukurum x Durum, 081 Şərq x Durum, 0113/6-Səvinç x Şərq, st-Şərq x nümunələri bu xəstəliklə cüzi sirayətlənmişlər, yerdə qalan nümunələrdə bu xəstəliyə təsadüf edilməmişdir (Cədvəl 1). Digər ərazidə yayılması və inkişafı həmin ərazinin iqlim şəraiti ilə yanaşı, sahib bitkinin buğdanın vegetasiya müddətindən çox asılıdır. Eyni zamanda xəstəliyin inkişafına təsir edən əsas amillərdən biri, xəstəliyin başlanması ilə məhsul yığımına qədər keçən müddətdə düşən atmosfer çöküntülərinin miqdarıdır. Əgər xarici şərait amillərindən temperatura və havanın nisbi rütubəti də optimal olarsa bu zaman xəstəliyin epifitotiyası baş verir.

Məlumdur ki, qonur pas xəstəliyi bitkinin müxtəlif inkişaf mərhələlərində əmələ gəldiyinə görə məhsul itkisi müxtəlif olur. Xəstəlik nə qədər tez əmələ gəlsə məhsul itkisi də bir o qədər çox olur. Bizim tədqiq etdiyimiz sort və hibridlərdə qonur pas xəstəliyi, bitkinin inkişaf mərhələlərində -mum yetişmə qabağı dövrdə əmələ gəlmiş və xəstəliyin güclü inkişaf etməsi üçün əlverişli şərait olmamışdır.

Nəticələr

Azərbaycan Elmi Tədqiqat Əkinçilik İnstitutunun Abşeron zona təcrübə stansiyasında 2016-2017-ci vegetasiya ilində aparılmış tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, həmin stansiyada sınaqdan keçirilən sort və hibridlərdə qonur pas xəstəliyi zəif inkişaf etmişdir.

Yoxlama sort sınağında olan hibridlərdən aşağıdakı nümunələr qonur pas xəstəliyi ilə sirayətlənməmişlər. 044-Niqrolumaseum 53-hordeiforme x Apulikum, 053-Leukurum x Eritromelan, 054-j Leukurum x Eritromelan, 03 -Şərq x Leukurum, Bahar, 048-Turqidium x Ağ buğda -13.

ƏDƏBİYYAT

1. Шевченко В.Н. Ржавчина на хлебах и как с ней бороться. Труды Всесоюзного Ин-та сахара. Промыш. Т.2-8.2004 г.
2. Шиткова – Русакова А.А. Вредность ржавчины хлебных злаков сб. Ржавчина зерновых культур. Москва. 2006.
3. Кокин А.Я. Физиологические обоснования вредности ржавчины. Сб. Ржавчина зерновых культур. Москва. 2008.
4. Лукьяненко П.П. Вредность ржавчины хлебных злаков. Сб. Москва. 1979.

Устойчивость сортов твердой пшеницы к бурой ржавчине

З.А.Абдулова, Л.Н.Мехдиева, А.Ш.Ибрагимов

Одной из болезней понижающих пшеницы является бурая ржавчина. В связи с этим изучена устойчивость различных сортов пшеницы зараженных ржавчиной. В результате проведенных исследований отобран сорт пшеницы, проявляющий высокую устойчивость к ржавчине.

Ключевые слова: пионидиспор, емсидиспор, урейдоспор, телейтоспор, базидиспор.

Resistance of durum wheat sorts to brown rust

Z.A.Abdulova, L.N.Mehdiyeva, A.Sh.Ibrahimov

One of the diseases, which decrease the productivity of wheat, is brown rust. In this position the resistance of durum wheat sorts which have been infected by brown rust was studied. All experiments have been taken in 2 tests. It has been established that some of the wheat sorts are stable to brown rust disease. These sorts may be used for the selection of new productive wheat sort.

Key words: piomidisor, etsidisor, ureydospor, teleytospor, bazidiospor.